

การบริหารจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชนในอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำปาว

Community-based fishery resource management in Lam Pao Dam Reservoir

วีระพงศ์ วังจำนงค์

Weeraphong Wangjamnong

ประมงจังหวัดมุกดาหาร

Mukdahan Provincial Fisheries

Email: saraban@onep.go.th

Received December 5, 2024 & Revise December 30, 2024 & Accepted December 31, 2024

บทคัดย่อ

บทความปริทรรศน์เรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชนในอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำปาว มีวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรประมงหลักการจัดการประมงโดยชุมชนในอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำปาว เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การศึกษาจากเอกสารโดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์นำเสนอแบบเชิงพรรณนา พบว่าการจัดการทรัพยากรภายใต้ลักษณะการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนจำนวนมากในสังคมนั้น ประกอบไปด้วยสิ่งสำคัญ คือ การผสมผสานเพื่อลดความขัดแย้งหรือการผูกขาดเป้าหมายหลักจึงมุ่งไปสู่ชุมชนอันเป็นกลุ่มแรก และเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการทรัพยากรส่วนข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรประมงหลักการจัดการประมงโดยชุมชนในอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำปาว ประกอบไปด้วย

1.ผู้ประกอบอาชีพประมงในเขื่อนลำปาวจะต้องมีการทำประมงที่อยู่ภายใต้ของกฎหมายควบคุมของกรมประมง นั่นก็คือการประมงภายใต้กฎหมาย

2.ในส่วนของภาครัฐจะต้องคอยดูแลสอดส่องและควบคุมตลอดจนการออกกฎหมายหรือพระราชบัญญัติต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการทำประมงเพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่ก็เื้อื่อต่อการประกอบอาชีพประมงประมง

3.ในภาคส่วนของผู้ประกอบการธุรกิจในการรับซื้อขายสัตว์น้ำต่างๆ ต้องมีส่วนในการช่วยอนุรักษ์และส่งเสริมการประกอบอาชีพและการให้ราคาที่ยุติธรรมกับผู้ประกอบอาชีพทางด้านการประมงในเขตเขื่อนลำปาว

คำสำคัญ: การบริหารจัดการทรัพยากรประมง, ชุมชนในอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำปาว

Abstracts

The review article on community fishery resource management in Lam Pao Dam Reservoir aims to present policy recommendations for fishery resource management. The principles of community fishery management in Lam Pao Dam Reservoir are qualitative research using document study by analyzing and synthesizing the presentation in a descriptive manner. It was found that resource management under the characteristics of shared use by many people in society consists of important things: integration to reduce conflict or monopoly. The main goal is to focus on the community, which is the first group and a stakeholder in resource management. As for policy recommendations for fishery resource management, the principles of community fishery management in Lam Pao Dam Reservoir consist of:

1. Fishermen in Lam Pao Dam must fish under the control of the Fisheries Department, which is fishing under the law.
2. The government sector must monitor and control as well as enact laws or acts related to the control of fishing in order to conserve nature and the environment but also support fishing occupations.
3. In the sector of aquatic animal trading businesses, they must play a part in helping to conserve and promote occupations and provide fair prices to fishery occupations in Lam Pao Dam area.

Keywords: Fishery resource management, Community-based in Lam Pao Dam Reservoir

บทนำ

การประมงน้ำจืด เป็นอาชีพหลักของคนไทยมาช้านาน ดังคำกล่าวที่ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” เป็นคำกล่าวที่แสดงถึงเอกลักษณ์ วิถีชีวิตของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำอย่างชัดเจน ประเทศไทยนั้นอุดมด้วยแหล่งน้ำจืด อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ให้คำนิยาม “แหล่งน้ำในแผ่นดิน” โดยอ้างอิงคำจำกัดความของ พื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetlands) ตามอนุสัญญาแรมซาร์ (Ramsar Convention) หรืออนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ (ในมาตรา 1.1 และมาตรา 2.1 ของอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ) ว่าหมายถึง “ที่ลุ่ม ที่ราบลุ่มที่ขึ้นแฉะ พรุ แหล่งน้ำ ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่มีน้ำขัง หรือ น้ำท่วมอยู่ถาวรและชั่วคราว ทั้งที่เป็นแหล่งน้ำนิ่งและน้ำไหล ทั้งที่เป็นน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม รวมไปถึงชายฝั่งทะเลและที่ในทะเล ใน

บริเวณซึ่งเมื่อน้ำลดลงต่ำสุด มีความลึกของระดับน้ำไม่เกิน 6 เมตร” (สืบค้นจาก https://chm-thai.onep.go.th/?page_id=352) แหล่งน้ำจืดเหล่านี้อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำจืดนานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปลา” ซึ่งจากรายงานการสำรวจของกรมประมงรายงานว่า ประเทศไทย มีพันธุ์ปลาน้ำจืดประมาณ 560 ชนิด สัตว์น้ำที่จับได้ก็มีปริมาณไม่มากนัก และส่วนใหญ่เป็นการทำประมงของประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำ ลำคลอง ลำธาร บึง ทะเลสาบ และแหล่งน้ำท่วมถึงต่าง ๆ ในประเทศไทย แต่ในปัจจุบัน การจับสัตว์น้ำใน แหล่งน้ำท่วมได้ลดความสำคัญลงไปมาก ขาดแหล่งวางไข่ และแหล่งหากินของปลาน้ำจืดในธรรมชาติก็มีน้อยลง ส่งผลให้ปริมาณปลาน้ำจืดที่เคยจับได้เป็นจำนวนมากในอดีตลดน้อยลงไป ประกอบกับมีปัญหาเกี่ยวกับภาวะ สิ่งแวดล้อมของสัตว์น้ำเป็นพิษ เพิ่มมาก

การประมงน้ำจืดของประเทศไทยนั้นส่วนใหญ่แล้ว เป็นการทำประมงเพื่อยังชีพของประชาชนในชนบท ทั่วทุกภาคของประเทศ ส่วนการดำเนินการแบบธุรกิจยังมีอยู่น้อย ในปัจจุบันและในอนาคตการประมงจะเพิ่ม บทบาทและมีความสำคัญต่อความกินดีอยู่ดีของประชาชนมากขึ้น เนื่องจากผลผลิตของสัตว์น้ำทางทะเลมีแนวโน้ม ที่จะลดลงด้วยปัจจัยหลาย ๆ ประการ ซึ่งทางหนึ่งที่จะแก้ไขปัญหาคาดแคลนสัตว์น้ำในการนำมาบริโภคของ คนไทย คือ การเร่งรัดการเพิ่มผล ผลิตสัตว์น้ำจืดทั้งในแหล่งน้ำธรรมชาติ และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำให้เพียงพอ หรือใกล้เคียงกับความต้องการของประชาชน อีกทั้งยังเป็นการสร้างอาชีพให้แก่ประชาชนอีกทางหนึ่งได้ด้วย โดยเฉพาะแหล่งน้ำธรรมชาติในประเทศไทยนั้น มีอยู่เป็นจำนวนมาก และมีความอุดมสมบูรณ์ หากได้มีการจัดการ ทรัพยากรสัตว์น้ำและแหล่งน้ำเป็นอย่างดีแล้วก็จะสามารถเพิ่มศักยภาพการผลิตสัตว์น้ำได้มากยิ่งขึ้นและยั่งยืนอีก ด้วย

ปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาประมงน้ำจืดทรัพยากรแหล่งน้ำมี สภาพเสื่อมโทรม เนื่องจากมีการใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรแหล่งน้ำอย่างกว้างขวางของประชากร โดยไม่มีมาตรการควบคุมดูแลที่ดีและทั่วถึง ประกอบกับแหล่งประมงน้ำจืดมีจำนวนจำกัด ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม โดยเฉพาะเครื่องมือ กางกันทางเดินของสัตว์น้ำซึ่งเป็นเครื่องมือและวิธีการทำประมงที่ทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างร้ายแรง เพราะจะ มีสัตว์น้ำอพยพเดินทางขึ้นไปสมพันธุ์วางไข่ ในช่วงฤดูสัตว์น้ำจืดมีไข่ วางไข่ และเลี้ยงตัวอ่อน จำนวนมาก ในส่วน ของปลายน้ำก็มีการดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อให้ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่างเก็บน้ำมีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประมงมีลักษณะแยกส่วน โดยมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันตามภารกิจ และความจำเป็นของกฎหมายนั้น ได้แก่ พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2558 พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหาร จัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558 และพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ทำ ให้ขาดศักยภาพในการบังคับใช้ เนื่องจากมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายหน่วยงาน ได้แก่ กรมประมง

เขื่อนลำนางรอง มีโครงการควบคุมและเฝ้าระวังการทำประมง โครงการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของ ชุมชนประมง โครงการฝึกอบรมเพิ่มประสิทธิภาพผู้ช่วยเหลือการปฏิบัติงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ และโครงการ

ปฏิบัติงานร่วมกับผู้ช่วยเหลือการปฏิบัติงานของพนักงานเจ้าหน้าที่ (ขปพ.ประมง) โครงการพัฒนาอาชีพและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน (กิจกรรมพัฒนาอาชีพประมง) และโครงการอบรมยุวประมง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องของกรมประมงควรเล็งเห็นถึงศักยภาพของชุมชนในพื้นที่รอบอ่างเก็บน้ำในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรประมง ในลักษณะให้ความร่วมมือและสนับสนุนการดำเนินโครงการร่วมกับภาครัฐและองค์กรอื่นๆ เพื่อให้การใช้ประโยชน์ทรัพยากรสัตว์น้ำจากแหล่งน้ำเป็นไปอย่างเหมาะสม และชาวประมงมีรายได้ที่ยั่งยืน โดยการคำนึงถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายการบริหารจัดการทรัพยากรประมงหลักการของการจัดการประมงโดยชุมชนในอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำปาว

แนวคิดชุมชนกับการจัดการทรัพยากรประมง

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรของพื้นที่นั้น เป็นข้อมูลของชุมชนที่มีส่วนต่อการจัดการทรัพยากร และแสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งจะมีมากหรือน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างที่จะช่วยผลักดัน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยภายในชุมชน และแรงผลักดันจากภายนอก นำไปสู่แนวความคิดการจัดการทรัพยากรของชุมชน ภายใต้ปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบทั้งในแง่บวกและลบ ดังนั้น แนวคิดชุมชนกับการจัดการทรัพยากรในครั้งนี้จะนำเสนอในส่วนของ ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรกับชุมชน และสิทธิชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (จิราพร โชติพาณิช, 2555)

การจัดการทรัพยากรภายใต้ลักษณะการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนจำนวนมากในสังคมนั้น ประกอบไปด้วยสิ่งสำคัญ คือ การผสมผสานเพื่อลดความขัดแย้งหรือการผูกขาดเป้าหมายหลักจึงมุ่งไปสู่ชุมชนอันเป็นกลุ่มประชากรกลุ่มแรก และเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการทรัพยากรในอันดับต้น ๆ ชุมชนจึงมีความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรทั้งนี้เนื่องจากชุมชนมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรอย่างแยกไม่ออกตามความหมายของชุมชน ที่กล่าวว่า ชุมชนเป็นการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้น ในการดำรงชีวิตจนก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ของคน ความเชื่อ ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ การเป็นชุมชนซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างแยกไม่ออกความหมายข้างต้นส่งผลให้ชุมชนพัฒนาการจัดการทรัพยากรของถิ่นที่อยู่อาศัยควบคู่ไปกับการใช้ทรัพยากรในการประกอบอาชีพ หรือแม้แต่ใช้ควบคู่ไปกับชีวิตประจำวันซึ่งการจัดการดังกล่าวเป็นลักษณะของการจัดการตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ประชาชนและหน่วยงานภาครัฐ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดจึงเป็นความพร้อมที่จะเรียนรู้

ร่วมกันระหว่างรัฐและชาวบ้าน และยังได้ให้ข้อสังเกตชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรต้องมีเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

1. ต้องเป็นชุมชนที่ทำการเกษตรขนาดเล็ก หรือเป็นชาวประมงชายฝั่งขนาดเล็กไม่มีปัญหาแรงงานในครอบครัว
2. มีการจัดการองค์กรชาวบ้านที่ดีมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ สามารถอนุรักษ์ทรัพยากรไว้ได้ องค์กรเหล่านี้มีหลายรูปแบบ นับตั้งแต่องค์กรที่รวมตัวกันหลวม ๆ ไปจนถึงองค์กรที่มีข้อผูกมัดสมาชิกอย่างแน่นหนา ตลอดจนมีอำนาจในการออกกฎเกณฑ์เป็นลายลักษณ์อักษร และสามารถลงโทษปรับผู้ฝ่าฝืนได้
3. ชุมชนมีอิสระที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เช่น เก็บของในป่าขายเลนมาบริโภคหรือแม้แต่ตัดไม้ในปริมาณจำกัดมาใช้ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นเจ้าของทรัพยากรที่แท้จริง
4. ชุมชนมักมีการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์รวมอยู่ด้วย มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่กรณีอุดมการณ์ที่เปลี่ยนไป คือ เปลี่ยนอุดมการณ์การพัฒนาที่รัฐยึดเย็ดไว้ให้ ได้แก่ การเอารายได้เป็นตัวเงินและวัตถุดิบแปรอชีวิตเป็นเครื่องวัดความเจริญก้าวหน้าของคน กลายมาเป็นยกความมั่นคงด้านต่าง ๆ ของครอบครัว สุขภาพ ความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่น ๆ มาเป็นอุดมคติแทนเงินตราและวัตถุ เครื่องปรนเปรอต่าง ๆ

การจัดการทรัพยากรประมง

การจัดการทรัพยากรประมงแบ่งออกเป็นการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรประมง การจัดการทรัพยากรประมง จึงหมายถึง การดำเนินการอย่างมีขั้นตอนในการจัดหา รักษา ขดเซยการใช้ทรัพยากรประมง และสงวนอนุรักษ์ทรัพยากรประมงให้เกิดประโยชน์สูงสุดและอยู่อย่างยั่งยืน

FAO (1997) ได้ให้คำจำกัดความของการจัดการทรัพยากรประมง ไว้ว่า เป็นขบวนการบูรณาการในการรวบรวมข้อมูลวิเคราะห์วางแผน ให้คำปรึกษา ตัดสินใจ และจัดสรรแนวทางและรูปแบบการใช้ทรัพยากรประมง และนำไปใช้ในทางปฏิบัติซึ่งอาจจะต้องมีการควบคุมดูแลในกรณีที่เป็น โดยมีการมาตรการต่าง ๆ มาควบคุมการทำประมงเพื่อที่จะมั่นใจได้ถึงความสามารถในการผลิตทรัพยากรได้อย่างต่อเนื่องเพื่อผลประโยชน์ในการประมงอย่างยั่งยืน หรือกล่าวอย่างสรุปการจัดการประมง คือ การทำการควบคุมปริมาณผลจับสัตว์น้ำเพื่อให้ได้ผลจับในระดับที่สอดคล้องกับธรรมชาติที่เหลื่ออยู่สามารถเติบโตและผลิตสัตว์น้ำรุ่นใหม่มาชดเซยส่วนที่ถูกจับไปได้อย่างเหมาะสม

หลักการของการจัดการประมงโดยชุมชน

หลักการสำคัญของการจัดการประมงโดยชุมชนนั้นก็คือ รัฐจะทำการมอบอำนาจในการจัดการประมงให้กับชุมชน โดยรัฐจะทำหน้าที่เพียงเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการให้กับชุมชน ชุมชนจะมีสิทธิครอบครองทรัพยากรที่อาศัยอยู่ในท้องทะเลที่ชุมชนได้รับมอบจากรัฐ หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือ ชุมชนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทะเลที่

ชุมชนเป็นเจ้าของ และในขณะเดียวกัน ชุมชนก็มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่ในทะเลอาณาเขตของชุมชน รวมทั้งทำหน้าที่บริหารจัดการใช้ประโยชน์จากทะเล ภายใต้เงื่อนไขของการอยู่ดี กินดีของชาวประมงในชุมชน และการพัฒนาการประมงอย่างยั่งยืน (Sustainable development) ของชุมชน ดังนั้น ภายใต้หลักการดังกล่าวข้างต้น ต้นตอของปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงชายฝั่ง 2 ประการ คือ ทรัพยากรประมงไม่มีใครเป็นเจ้าของที่ชัดเจน และการทำประมงแบบเสรีจะถูกขจัดออกไป เมื่อต้นตอของปัญหาได้ถูกขจัดไปแล้ว ทรัพยากรประมงก็จะสามารถฟื้นฟูให้กลับมาสู่สภาพที่อุดมสมบูรณ์ดังที่เคยเป็นมาในอดีตได้

การเป็นเจ้าของทรัพยากร

ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกนั้น เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าลักษณะการครอบครองทรัพยากรมีอยู่ด้วยกัน 4 ลักษณะ คือ

1) ทรัพยากรที่เป็นสาธารณสมบัติ (Common property) ทรัพยากรประเภทนี้เป็นของทุกคนในสังคม ทุกคนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างเสรี โดยที่บุคคลอื่นไม่มีสิทธิมาห้ามปราม ทรัพยากรนี้จึงมีลักษณะคล้ายกับทรัพยากรที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของที่แน่ชัด

2) ทรัพยากรที่เป็นของรัฐ (State property) ทรัพยากรนี้มีรัฐเป็นเจ้าของที่ชัดเจน ผู้ใดจะใช้ทรัพยากรเหล่านี้ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐเสียก่อน

3) ทรัพยากรที่เป็นของชุมชน (Communal property) ทรัพยากรนี้จะ เป็นของทุกคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน หากผู้ใดต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนี้ต้องปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ที่ชุมชนได้กำหนดไว้ โดยปกติแล้วทรัพยากรประเภทนี้รัฐจะเป็นผู้มอบให้กับชุมชน เช่น ป่าชุมชน ชุมชนจะได้รับสิทธิในการครอบครองเป็นเจ้าของทรัพยากร สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้นโดยไม่ต้องขออนุญาตจากรัฐ แต่ต้องมีหน้าที่ดูแลรักษาทรัพยากรนั้น สิทธิการครอบครองทรัพยากรของชุมชนจะไม่สามารถโอนหรือขายให้บุคคลหรือนิติบุคคลได้ หากชุมชนไม่ต้องการครอบครองทรัพยากรต่อไป ก็ต้องคืนสิทธิในการครอบครองกลับไปให้รัฐ

4) ทรัพยากรที่เป็นของบุคคลหรือนิติบุคคล (Private property) การครอบครองทรัพยากรของบุคคลหรือนิติบุคคลจะมีกฎหมายรองรับที่ชัดเจน ทรัพยากรประเภทนี้ผู้ที่ครอบครองสามารถให้เช่า ขาย หรือให้ยืมแก่ผู้อื่นได้ โดยอาจได้รับผลตอบแทนหรือไม่ก็ตาม ผู้ที่บุกรุกหรือเข้าไปใช้ทรัพยากรประเภทนี้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากผู้มีสิทธิครอบครองจะต้องถูกฟ้องร้องชดเชยค่าเสียหายตามกฎหมายจากลักษณะการถือครองทรัพยากรดังกล่าวข้างต้น ทรัพยากรที่เป็นของส่วนกลางหรือสาธารณสมบัติจะถูกทำลายให้เสื่อมโทรมได้ง่ายที่สุด รองลงไปก็ ได้แก่ ทรัพยากรที่รัฐเป็นเจ้าของ เนื่องจากรัฐไม่มีเจ้าหน้าที่เพียงพอที่จะดูแลทรัพยากรได้อย่างทั่วถึง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด

คือ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรที่ชุมชนเป็นเจ้าของ และทรัพยากรที่บุคคลหรือนิติบุคคลเป็นเจ้าของจะเป็น ทรัพยากรที่ได้รับการปกป้องดูแลเป็นอย่างดี เพราะลักษณะการเป็นเจ้าของมีความชัดเจน สามารถระบุได้ว่า ทรัพยากรนี้เป็นของใคร ดังนั้น ทรัพยากรเหล่านี้จึงคงสภาพความอุดมสมบูรณ์ไว้ได้เป็นอย่างดี มีการใช้อย่างฉลาด สามารถก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้แนวทางในการจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของโลก

ในปัจจุบัน คือ ในการจัดการทรัพยากรใด ๆ นั้น รัฐไม่ควรดำเนินการแต่ผู้เดียว รัฐต้องเปิดโอกาสให้ผู้ใช้ ทรัพยากรเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการด้วย ซึ่งแนวคิดนี้องค์การสหประชาชาติได้บรรจุไว้ใน Agenda 21 Declaration และสนธิสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นว่าการที่จะรักษา ทรัพยากรไว้ให้มนุษย์ชาติได้ใช้ต่อไปในอนาคตนั้นจะต้องให้ผู้ใช้ทรัพยากรได้เป็นเจ้าของทรัพยากรนั้น และทำ หน้าที่ในการดูแลรักษาและจัดการเพื่อให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืนดังนั้น ในส่วนของทรัพยากร ประมงเมื่อให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทอย่างเต็มที่ในการจัดการประมง เมื่อทรัพยากรประมงที่เคยเป็นสาธารณสมบัติ ต้องเปลี่ยนมาเป็นสมบัติชุมชน ชุมชนจะมีความกระตือรือร้นและให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ในการดูแลรักษาและ จัดการเพราะมีความมั่นใจว่าผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นนั้นจะตกเป็นของชุมชนอย่างแน่นอน

บทบาทของภาครัฐในการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม

ในการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วมนั้น ภาครัฐจะเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการที่นำรูปแบบต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จจากการวางแผนการจัดการทรัพยากรประมงร่วมกันออกมาเป็น มาตรการทางกฎหมาย รวมทั้งร่วมเป็นแกนในการวางแผนการจัดการทรัพยากรประมง โดยให้ข้อมูลความรู้ ในเชิงวิชาการและหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ นอกจากนี้บทบาทของภาครัฐในการที่จะเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการ จัดการประมงแบบมีส่วนร่วมก็เป็นหน้าที่หลักอีกประการหนึ่ง ซึ่งถ้ารอให้เกิดขึ้นเองจากชุมชนหรือผู้ใช้ทรัพยากร ฝายต่างๆ อาจจะต้องใช้ระยะเวลานานกว่าที่จะมีการรวมตัวเพื่อมาวางแผนร่วมกัน โดยอาจใช้ระยะเวลา 5 – 10 ปี ดังเช่นในกรณีประเทศฟิลิปปินส์ (Carlos, M.B., & R.S. Pomeroy. (1996) เนื่องจากต้องอาศัยทั้งความร่วมมือ ร่วมใจ ความรู้ความเข้าใจปัญหาและเงินทุน นอกจากนั้นบทบาทในแง่ของเป็นผู้ที่คอยจัดสรรเงินทุนในการจัด กิจกรรมการรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันวางแผนในการจัดการทรัพยากรก็หยุดตามไปด้วยดังเช่นที่เกิดขึ้นในประเทศแถบ แอฟริกาฝั่งตะวันออก (Moffat et al.,1998) อย่างไรก็ตาม (Pomeroy, Robert S & Berkes, Fikret, (1997). ได้ เสนอว่า ในการประชุมเพื่อการวางแผนการจัดการทรัพยากรประมงร่วมกันนั้น ตัวแทนภาครัฐจะต้องเปิด โอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นโดยเสรีและกว้างขวางและรู้สึกปลอดภัยถึงแม้ว่าจะไป วิพากษ์วิจารณ์มาตรการการจัดการทรัพยากรประมงที่ทางภาครัฐเป็นผู้กำหนด

บทบาทขององค์กรเอกชนในการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม โดย Almario, V., et al.(2001) ชี้ให้เห็น ถึงบทบาทอันสำคัญยิ่งขององค์กรเอกชน (Non-Government Organization: NGO) ในการพัฒนาการจัดการ

ประมงแบบมีส่วนร่วม ซึ่งบทบาทหลักก็จะเป็นผู้อำนวยการความสะดวกให้กับผู้ใช้ประโยชน์ทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวประมง การทำงานร่วมกับชาวประมงของ NGO ในพื้นที่ จะเป็นส่วนช่วยในการยกระดับมาตรฐานในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นด้านข้อมูลการทำกิน การศึกษา การฝึกอบรมอาชีพ รวมทั้งการรวบรวมข้อมูลปัญหาและส่งเสริมให้ชาวประมงเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา การเข้าถึงปัญหาของ NGO นั้นจะต่างจากการเข้าถึงปัญหาของภาครัฐ เพราะ NGO จะเข้าไปมีส่วนร่วมรับรู้และประสบกับปัญหาในการใช้ทรัพยากรร่วมกับชาวประมง ซึ่งบางครั้งในการสื่อสารระหว่างภาครัฐกับชาวประมงนั้น NGO ก็จะทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานได้เป็นอย่างดี

บทบาทของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทรัพยากรประมงในการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วมนอกเหนือจากชาวประมงซึ่งเป็นกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยตรงแล้ว ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในการใช้ทรัพยากรประมง เช่น เจ้าของเรือ ร้านจำหน่ายวัสดุและวัสดุอุปกรณ์ในการประมง แพปลา โรงงานแปรรูปสัตว์น้ำ โรงงานน้ำแข็ง นักการเมืองท้องถิ่นและผู้บริโภค เป็นต้น ควรจะเข้ามามีบทบาทในการวางแผนการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม กลุ่มบุคคลเหล่านี้สามารถให้ข้อมูลต่างๆ ที่สำคัญนอกเหนือจากข้อมูลทางวิชาการ (จากภาครัฐ) และข้อมูลการประมง (จากชาวประมง) โดยเฉพาะข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ และมีบทบาทที่สำคัญในการผลักดันมาตรการต่างๆ ให้ได้ผลในทางปฏิบัติ โดยทั่วไปปัญหาในการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วมในเรื่องของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทรัพยากรประมงนี้คือกลุ่มใดบ้างควรจะถูกละเลือกเข้ามาร่วมและใครควรจะเป็นตัวแทนของบุคคลในกลุ่มนั้นๆ

บทบาทของชุมชนในการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม ชุมชน (ในที่นี้คือชุมชนชาวประมง) จัดได้ว่าเป็นหัวใจของการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม ซึ่งในบางครั้งการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม เราจะเน้นลงไปว่าการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วมนี้เป็น “การจัดการประมงโดยชุมชน (Community-based fisheries management: CBFM)” ซึ่งยังมีข้อถกเถียงความเหมือนและความแตกต่างของการจัดการทรัพยากรประมง 2 รูปแบบนี้ ซึ่ง Mulekom, L.V (1999) ได้อธิบายไว้ว่า ความแตกต่างเพียงเล็กน้อยคือ รูปแบบในการจัดการทรัพยากร กล่าวคือ CBFM จะเน้นไปที่ชุมชนชาวประมงเป็นหลักแล้ว ในขณะที่การจัดการแบบมีส่วนร่วมจะเน้นถึงวิธีการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ ในตัวทรัพยากรประมงเข้ามาเพิ่มเติมในกระบวนการจัดการ กล่าวอีกนัยหนึ่งการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วมจะเป็นกระบวนการเริ่มต้น ก่อนที่ส่งผ่านไปยังการจัดการประมงโดยชุมชน ซึ่งการจัดการประมงโดยชุมชน เป็นระบบการจัดการทรัพยากรโดยอาศัยความสามารถของชุมชน ในการระดมทรัพยากรที่มีอยู่เองให้เกิดประโยชน์แก่สมาชิกในชุมชนในด้านการผลิต ทั้งดำเนินการให้เกิดความยุติธรรมและความยั่งยืนในการตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชน การจัดการทรัพยากรโดยชุมชนจึงเป็นหน้าที่การรับผิดชอบของชุมชน ในการควบคุมและจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร โดยมีแผนการใช้ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ในวางแผนและปฏิบัติการให้เกิดผลตามแผนการจัดการทรัพยากรของชุมชน (Korten, D.C.,1986)

มาตรการในการบริหารจัดการทรัพยากรประมง

การควบคุมประเภท-ขนาดและประสิทธิภาพของเครื่องมือประมง มาตรการจะเป็นการป้องกันการทำการประมงที่ทำลายและมีผลกระทบต่อสัตว์น้ำอย่างรุนแรง อาทิเช่น ยาเบื่อเมา หรือไฟฟ้า เป็นต้น นอกจากนี้ควรห้ามเรือและเครื่องมือประมงบางชนิดและบางขนาด ทำการประมง อาทิเช่น การกำหนดขนาดความกว้างของปากอวนลาก กำหนดขนาดตาของตัวอวนลากและถุงอวน และห้ามทำการประมงอวนลากในแม่น้ำลำคลองและหนองบึงต่างๆ เนื่องจากแหล่งน้ำเหล่านี้ มีเนื้อที่จำกัดและกำลังการผลิตไม่สูงเมื่อเทียบกับในทะเลหรือการกำหนดขนาดความกว้าง ความยาว รวมทั้งการกำหนดชนิดของอวนประเภทต่างๆ และการกำหนดจำนวนเบ็ดในการทำการประมงเบ็ดราว เป็นต้น นอกจากนี้การประยุกต์ใช้การจดทะเบียนภาษีระดับการใช้เครื่องมือและหน่วยของเครื่องมือก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในมาตรการนี้ได้

การจำกัดประสิทธิภาพและเทคโนโลยีของเครื่องมือประมงในการประมงพาณิชย์ในทางเศรษฐศาสตร์ มักจะเป็นผลต่อเนื่องถึงราคาสัตว์น้ำที่สูงขึ้น เนื่องจากต้องเพิ่มปริมาณแรงงานประมงมากขึ้น เพื่อที่จะให้ได้ผลจับที่มีปริมาณเท่ากัน ในมุมมองทางด้านเศรษฐศาสตร์ กองเรือที่มีประสิทธิภาพและเทคโนโลยีที่สูงขนาดเล็ก จะดีกว่ากองเรือที่มีประสิทธิภาพและเทคโนโลยีที่ต่ำขนาดใหญ่ มาตรการนี้จึงค่อนข้างที่เหมาะสมกับการประมงพื้นบ้าน เนื่องจากตัวทรัพยากรสัตว์น้ำจะถูกนำขึ้นมาใช้โดยชาวประมงที่มีจำนวนมาก และเป็นหลักในเรื่องความมั่นคงทางอาหารโปรตีนจากเนื้อสัตว์ราคาถูก นอกจากการจำกัดเครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพแล้ว ในปัจจุบันยังมีความร่วมมือระหว่างนานาประเทศเพื่อลดจำนวนของผลจับพลอยได้ที่จำเป็นต้องอนุรักษ์ เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรปลาฉลาม และการติดเครื่องมือคัดแยกเต่าทะเล (Turtle Exclusive Devices, TEDs) เพื่อป้องกันการที่เต่าจะติดกับเครื่องมืออวนลากก้นทะเล เป็นต้น

รัฐธรรมนูญมีหลักการประกันสิทธิของผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงอุตสาหกรรมประมง แต่ยังคงมีข้อจำกัดทางกฎหมายอยู่มากมาย เช่น ความไม่เท่าเทียมกันในการใช้อำนาจระหว่างหน่วยงานที่ใช้อำนาจ และหน่วยงานท้องถิ่นที่ได้รับอำนาจหน้าที่ไป และการขาดกฎหมายที่กำหนดเนื้อหาและวิธีการใช้สิทธิการมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่น การค้นพบสิ่งหนึ่ง นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงปัญหาการทำประมงเกินขนาดและการแข่งขันเพื่อแย่งชิงทรัพยากรประมงระหว่างการประมงชายฝั่งและการประมงเชิงพาณิชย์ จึงจำเป็นต้องส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นและประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรประมง รวมถึงมาตรการบริหารจัดการเพื่อการใช้ทรัพยากรประมงอย่างยั่งยืน ควรมีบัญญัติไว้เพื่อรองรับเรื่องนี้(อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, 2559)

ซึ่งภาวิตา รังษี(2564) ระบุว่าบริบทของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน เมื่อนำแนวคิดนี้ไปปรับใช้รูปแบบการจัดการประมงร่วมจึงมีความแตกต่างกัน มีทั้งชุมชนที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ สาเหตุที่ทำให้การจัดการประมงร่วมในหลายชุมชนไม่ประสบความสำเร็จ มาจากปัญหาทางด้านกฎหมายที่ไม่มี

ความชัดเจนในการแบ่งภารกิจ หน้าที่ด้านการส่งเสริมการประมงระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับหน่วยงานภาครัฐ ภาครัฐจึงควรมีการจัดทำกฎหมายเพื่อกระจายอำนาจด้านการจัดการทรัพยากรให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น บนพื้นฐานของการคำนึงถึงสิทธิชุมชน จากนั้นควรมีการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดการทรัพยากรให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และในการดำเนินงานเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องส่งเสริมให้การออกข้อบัญญัติของท้องถิ่นในด้านนี้ มาจากการมีส่วนร่วมของชุมชน

สรุปการบริหารจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชนในอ่างเก็บน้ำเขื่อนลำปาว ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรต้องมีเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

1) ต้องเป็นชุมชนที่ทำการเกษตรขนาดเล็ก หรือเป็นชาวประมงชายฝั่งขนาดเล็กไม่มีปัญหาแรงงานในครอบครัว

2) มีการจัดการองค์กรชาวบ้านที่ดีมีประสิทธิภาพ

3) ชุมชนมีอิสระที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

4) ชุมชนมักมีการเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์มีความมั่นคงด้านต่าง ๆ ของครอบครัว ความสุข ความสัมพันธ์ที่ดีกับคนอื่น ๆ มาเป็นอุดมคติแทนเงินตราและวัตถุอื่นๆ มีการจัดการทรัพยากรประมงเป็นการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรประมง และสงวนอนุรักษ์ทรัพยากรประมงให้เกิดประโยชน์สูงสุดและอยู่อย่างยั่งยืน

หลักการสำคัญของการจัดการประมงโดยชุมชนนั่นก็คือ รัฐจะทำการมอบอำนาจในการจัดการประมงให้กับชุมชน โดยรัฐจะทำหน้าที่เพียงเป็นที่ปรึกษาทางวิชาการให้กับชุมชน ชุมชนจะมีสิทธิครอบครองทรัพยากรที่อาศัยอยู่ในท้องทะเลที่ชุมชนได้รับมอบจากรัฐ การเป็นเจ้าของทรัพยากรทรัพยากรต่าง ๆ 4 ลักษณะ คือ

1) ทรัพยากรที่เป็นสาธารณสมบัติ

2) ทรัพยากรที่เป็นของรัฐ

3) ทรัพยากรที่เป็นของชุมชน

4) ทรัพยากรที่เป็นของบุคคลหรือนิติบุคคล

บทบาทของภาครัฐในการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วมในการจัดการประมงแบบมีส่วนร่วม นั้น ภาครัฐจะเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการที่นำรูปแบบต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จจากการวางแผนการจัดการทรัพยากรประมงร่วมกันออกมาเป็นมาตรการทางกฎหมาย รวมทั้งร่วมเป็นแกนในการวางแผนมาตรการในการจัดการทรัพยากรประมง โดยให้ข้อมูลความรู้ในเชิงวิชาการและหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ โดยมาตรการในการบริหารจัดการทรัพยากรประมงการควบคุมประเภท-ขนาดและประสิทธิภาพของเครื่องมือประมง มาตรการจะเป็นการป้องกันการทำการประมงที่ทำลายและมีผลกระทบต่อสัตว์น้ำอย่างรุนแรง เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการบริหารจัดการทางด้านประมงของเขื่อนลำปาว มีภาคส่วนที่เกี่ยวข้องประกอบไปด้วยเกษตรกรที่ทำประมง ภาครัฐอาทิเช่นกรมประมง และผู้ประกอบการธุรกิจในการรับซื้อขายสัตว์น้ำต่างๆที่อยู่ในเขื่อนลำปาว ซึ่งจะต้องมีการทำความเข้าใจและให้ตระหนักรู้ถึงการดำเนินการต่างๆที่จะต้องภายใต้กฎหมายทางด้านการประมงอาทิเช่น

1.ผู้ประกอบการอาชีพประมงในเขื่อนลำปาวจะต้องมีการทำประมงที่อยู่ภายใต้ของกฎหมายควบคุมของกรมประมงไม่จัดสัตว์น้ำในช่วงฤดูวางไข่ ไม่ใช้อุปกรณ์ที่จะสัตว์น้ำได้ทีละมากๆและทำให้สัตว์น้ำตัวเล็กนั้นติดมาด้วยหรือกีดขวางลำน้ำคลองต่างๆที่จะทำให้ปริมาณสัตว์น้ำนั้นลดลงอย่างรวดเร็ว นั่นก็คือการประมงภายใต้กฎหมายนั่นเอง

2.ในส่วนของภาครัฐจะต้องคอยดูแลสอดส่องและควบคุมตลอดจนการออกกฎหมายหรือพระราชบัญญัติต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการทำประมงเพื่ออนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่ก็เอื้อต่อการประกอบอาชีพประมงประมงไม่กีดขวางการประกอบอาชีพประมง แต่การควบคุมนั้นจะต้องให้การเจริญพันธุ์หรือการขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำไม่สะดุดจุดลงจนทำให้ประชากรของสัตว์น้ำต่างๆที่อยู่ในเขื่อนลำปาวและลดลงและไม่เพียงพอต่อการประกอบอาชีพ

3.ในภาคส่วนของผู้ประกอบการธุรกิจในการรับซื้อขายสัตว์น้ำต่างๆ ต้องมีส่วนในการช่วยอนุรักษ์และส่งเสริมการประกอบอาชีพและการให้ราคาที่ยุติธรรมกับผู้ประกอบอาชีพทางด้านการประมงและช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์พันธุ์หรือการขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำที่อยู่ในเขื่อนลำปาวให้เป็นทางอาหารให้กับชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงไปในลักษณะการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำอย่างยั่งยืนในเขตเขื่อนลำปาว เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- จิราพร โชติพานิช. (2555). *การจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนกรณีศึกษา ชุมชนปากันเคย ตำบลด้ายหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา. มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ภาวิดา รังษี(2564).การจัดการประมงร่วมในประเทศไทย,*วารสารมหาจุฬานาครธรรมศน์*,8(5) 217-230
- พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2558
- พระราชบัญญัติส่งเสริมการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2558
- พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535
- อุดมศักดิ์ สนิธิพงษ์, (2559).ปัญหาทางกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรประมง, *วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 9(1)7-25

- Almario, V., et al.(2001). UP Diksiyonaryong Filipino. Manila: Sentro ng WikangFilipino, Sistemang Unibersidad ng Pilipinas.
- Carlos, M.B., & R.S. Pomeroy. (1996). A Review and Evaluation of Community BasedCoastal Resource Management Programs and Projects in the Philippines, 1984-1994. Re-search Report No. 6. Fisheries Co-management project, ICLARM, Manila, Philippines.
- FAO (1997) State of the World's Forests, 1997. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome. <http://www.fao.org/forestry>.
- Korten, D.C.,(1986) .Third generation NGO strategies: A key to people-centered development, World Development. 15(1), 145-159
- Mulekom, L.V. (1999). An institutional development process in community based coastal resource management: building the capacity and opportunity for community-based co-management in a small-scale fisheries community, Ocean & Coastal Management 42(5),439-456[https://doi.org/10.1016/S0964-5691\(99\)00024-1](https://doi.org/10.1016/S0964-5691(99)00024-1)
- Pomeroy, Robert S & Berkes, Fikret, (1997). "Two to tango: The role of government in fisheries co-management," Marine Policy, Elsevier, vol. 21(5), pages 465-480, September.

เว็บไซต์

https://chm-thai.onep.go.th/?page_id=352